

Έρευνα πάνω στις Παιδαγωγικές Προσεγγίσεις και τα Εργαλεία για την Προώθηση της Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης Περίληψη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός αυτής της αναφοράς είναι να σκιαγραφήσει, με τη βοήθεια της σχετικής εθνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας το επίπεδο εφαρμογής της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στις οκτώ χώρες της κοινοπραξίας του SOLIS¹ όπως αυτό καταγράφηκε από τους ίδιους τους εταίρους, να ανιχνεύσει κοινές τάσεις, να ερευνήσει τις διάφορες προσεγγίσεις σε σχέση με τη διαφορετικότητα και τη συμμετοχή και τέλος να καταγράψει μία καλή πρακτική ανά χώρα.

A. ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ – ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

- Το νομικό υπόβαθρο

Και οι οκτώ χώρες του προγράμματος έχουν θέσει τη συμπεριληπτική εκπαίδευση ως στόχο στα εκπαιδευτικά τους συστήματα. Αυτή η τάση έχει ως βάση μια σειρά από διεθνείς συμβάσεις και διακηρύξεις οι οποίες έχουν ενσωματωθεί στις εθνικές νομοθεσίες. Δεν θα επεκταθούμε στις νομοθετικές παρεμβάσεις για την υιοθέτηση των αρχών της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο καθώς αυτό θα ξεπερνούσε κατά πολύ τους στόχους αυτού του κειμένου. Θα αναφέρουμε ωστόσο κάποια από τα πλέον σημαντικά και επιδραστικά νομικά κείμενα τα οποία έθεσαν τις βάσεις για την υιοθέτηση της σχετικής εθνικής νομοθεσίας.

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UNICEF, 1990)

Η Διακήρυξη της Σαλαμάνκα και το Πλαίσιο Δράσης για την Ειδική Αγωγή (UNESCO, 1994)

Οι Αναπτυξιακοί στόχοι του ΟΗΕ για τη χιλιετία (ΟΗΕ, 2000) και πιο πρόσφατα

Οι 17 στόχοι του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΟΗΕ, 2018) (και ειδικότερα ο στόχος 4 για την ποιοτική και ισότιμη εκπαίδευση)

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι και τα εθνικά συντάγματα είναι συχνά πηγές πάνω στις οποίες έχει εισαχθεί νομοθεσία για τη συμπεριληπτική εκπαίδευση. Μπορεί κανείς να παρακολουθήσει αυτή την τάση να ξεκινά από τη δεκαετία του 1990 και να συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

- Νόμοι, Πολιτικές και Θεσμοί

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο δεν επιμένουμε τόσο πολύ στο νομικό πλαίσιο, είναι το γεγονός ότι η διεθνής εμπειρία δείχνει ότι οι νόμοι έχουν την τάση να εστιάζουν σε συγκεκριμένες ομάδες. Σύμφωνα με την UNESCO² μόλις το 10% των κρατών παγκοσμίως έχουν υιοθετήσει ενιαίο νομικό πλαίσιο που καλύπτει όλους τους μαθητές.

¹ Οι χώρες αυτές είναι: Ηνωμένο Βασίλειο, Τουρκία, Ιταλία, Μάλτα, Νορβηγία, Λιθουανία, Ελλάδα, Ισπανία

² Δες UNESCO (2020) *Global Education Monitoring Report Summary 2020. Inclusion and Education: All Means All*, Paris, UNESCO, p. 15

Το έργο SOLIS χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κείμενο αυτό απηχεί τις απόψεις των συγγραφέων του και μόνον και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή. 1

Αντιθέτως οι πολιτικές (όπως π.χ. ενσωματώνονται στα σχολικά αναλυτικά προγράμματα) τείνουν να έχουν ευρύτερη οπτική πάνω στο ζήτημα της συμπερίληψης³. Ωστόσο δεν μπορεί να τονισθεί αρκετά ότι οι πολιτικές πρέπει να είναι συνεπείς και συνεκτικές σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα, καθώς αποσπασματικές παρεμβάσεις και πολύ περισσότερο παλινδρομήσεις (όπως αυτή που καταγράφει η αναφορά σχετικά με το Ηνωμένο Βασίλειο) δημιουργούν σύγχυση, ματαιώνουν προσδοκίες και στο τέλος επιφέρουν αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Θα πρέπει να τονισθεί σε αυτό το σημείο ότι σύμφωνα με τις εθνικές αναφορές αλλά και τις καλές πρακτικές που έχουν καταγραφεί, η δράση αξιόπιστων θεσμικών οργάνων τα οποία στοχεύουν στην συμπεριληπτική εκπαίδευση μπορεί να παίξει ιδιαίτερα θετικό ρόλο στην κατεύθυνση της συμπερίληψης. Τέτοια θεσμικά όργανα όπως αναφέρονται στις αναφορές των εταίρων είναι η OFSTED στο Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία) και ο Συνήγορος του Παιδιού στην Ελλάδα⁴.

B. ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗ

- Τι εννοούμε με τον όρο συμπερίληψη

Η συμπερίληψη ως έννοια θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο: Θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει όλους τους μαθητές ανεξαρτήτως ταυτότητας, υποβάθρου ή ικανοτήτων.⁵

Μια παρατήρηση που έγινε σε κάποιες από τις αναφορές είναι ότι η **ενσωμάτωση** και πολύ περισσότερο η **αφομοίωση** σε ένα κυρίαρχο πολιτισμικό παράδειγμα δεν σημαίνει συμπερίληψη. Η συμπεριληπτική αντίληψη αναγνωρίζει και αποδέχεται τη διαφορετικότητα ως πόρο (πηγή) και όχι ως πρόβλημα. Υπό αυτή την έννοια το συμπεριληπτικό σχολείο ανταποκρίνεται στις διαφορετικές ανάγκες των μαθητών και αποδέχεται τις πολιτισμικές πρακτικές τους όπως αυτές εκφράζονται στο σχολικό πλαίσιο των πολυπολιτισμικών κοινωνιών και προσαρμόζεται ανάλογα.

- Οι προκλήσεις

Σε όλες τις εθνικές αναφορές αναφέρεται ότι η συμπεριληπτική εκπαίδευση είναι επίσημος κρατικός εκπαιδευτικός στόχος, ο οποίος αναφέρεται ρητώς στα εθνικά αναλυτικά προγράμματα. Ωστόσο όπως είτε ρητώς είτε πλαγίως αναφέρεται σε σχεδόν όλες τις αναφορές και όπως σαφώς γίνεται παραδεκτό στη βιβλιογραφία, τα αναλυτικά προγράμματα, οι νόμοι και οι πολιτικές, παρά την κεφαλαιώδη συμβολή τους στην προώθηση (ή και την παρακώληση) της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης δεν επαρκούν από μόνα τους.

Αυτό που πρέπει να τονισθεί είναι ότι η **συμπερίληψη δεν είναι μία κατάσταση, αλλά μια πολύπλευρη διαδικασία**, η οποία καθορίζεται από μία σειρά παραγόντων, κάποιους εκ των οποίων θα αναφέρουμε σύντομα παρακάτω:

³ Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το Εθνικό Πλαίσιο Εκπαιδευτικής συμπερίληψης που έχει υιοθετηθεί στη Μάλτα. Για περισσότερες πληροφορίες, μπορεί κανείς να δει την ενότητα για τις καλές πρακτικές παρακάτω

⁴ Ένα παράδειγμα παρέμβασης του Συνηγόρου του παιδιού στην Ελλάδα, αναφέρεται στη σχετική αναφορά στην ενότητα «καλές πρακτικές» παρακάτω.

⁵ Δες UNESCO (2020), p. 23

- Το ίδιο το σχολείο θα πρέπει να είναι συμπεριληπτικό σε όλες τις πλευρές της λειτουργίας του. Με άλλα λόγια τα σχολεία θα πρέπει **να καλλιεργούν το συμπεριληπτικό ήθος**.⁶
- **Ο ρόλος των μαθητών είναι κεφαλαιώδους σημασίας** καθώς είναι αυτοί που θα πρέπει να ενστερνιστούν τη συμπερίληψη ως βιωματική στάση απέναντι στους συμμαθητές τους.
- **Ο ρόλος των εκπαιδευτικών είναι επίσης πολύ σημαντικός**. Ένα συμπεριληπτικό αναλυτικό πρόγραμμα μπορεί να καταστεί απολύτως αναποτελεσματικό από έναν προκατειλημμένο δάσκαλο ο οποίος κάνει διακρίσεις (συνειδητά ή ασυνείδητα) μεταξύ των μαθητών του.
- Πέρα από το να το ενστερνιστούν, οι εκπαιδευτικοί **πρέπει να είναι και σε θέση να εφαρμόσουν το συμπεριληπτικό ήθος** ως καθοδηγητική αρχή της διδασκαλίας τους. Όπως έχει παρατηρηθεί σε κάποιες εθνικές αναφορές (αλλά και στη σχετική βιβλιογραφία), πολλοί (εάν όχι οι περισσότεροι) εκπαιδευτικοί δεν έχουν την απαιτούμενη κατάρτιση για να το κάνουν. Συνεπώς η κατάρτιση των εκπαιδευτικών είναι αναγκαία για την ευόδωση της συμπεριληπτικής προσπάθειας.⁷
- Το σχολείο και οι μαθητές του από μόνα τους δεν επαρκούν για να ευοδωθεί μία συμπεριληπτική προσπάθεια. **Οι γονείς και οι τοπικές κοινότητες** επίσης πρέπει να ενστερνισθούν το συμπεριληπτικό ήθος και να αναμειχθούν ενεργά στη διαδικασία.⁸ Με άλλα λόγια η συμπεριληπτική διαδικασία απαιτεί μια ολιστική προσέγγιση.

• Γ. ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η συμπερίληψη όπως ήδη αναφέρθηκε, αγκαλιάζει τη διαφορετικότητα. Αλλά τι εννοούμε ως διαφορετικότητα στα πλαίσια αυτού του προγράμματος; Η προσέγγιση που επιλέχθηκε από τους εταίρους ήταν η αναγνώριση και ταυτοποίηση των πλέον ευάλωτων ομάδων, δηλαδή των ομάδων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο του αποκλεισμού λόγω διαφορών τους από το κυρίαρχο πολιτισμικό παράδειγμα. Με άλλα λόγια των ομάδων των οποίων η συμπερίληψη διακυβεύεται.

Ως ευάλωτες ομάδες αναγνωρίστηκαν αυτές που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο διακρίσεων και αποκλεισμού λόγω της **φτώχειας, του φύλου, της εθνοτικής καταγωγής (ειδικά παιδιά προσφύγων και μεταναστών) της θρησκείας, του σεξουαλικού προσανατολισμού & της έμφυλης ταυτότητας και λόγω αναπηρίας**

- Φτώχεια

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁹ η σχολική διαρροή συχνά συνδέεται με τη φτώχεια και την ανεργία των γονέων. Ωστόσο το ζήτημα αυτό είναι πολύπλοκο για να αναλυθεί διεξοδικά στα πλαίσια του SOLIS. Αυτό που το SOLIS μπορεί να κάνει, είναι να βοηθήσει στη

⁶ Ένα παράδειγμα σχολείου που καλλιεργεί το συμπεριληπτικό ήθος αναφέρεται στη σχετική ενότητα για τις καλές πρακτικές της Νορβηγίας.

⁷ Στις αναφορές των εταίρων από τη Μάλτα και τη Λιθουανία καταγράφονται κάποιες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης καταγράφεται μία συντονισμένη προσπάθεια κατάρτισης εκπαιδευτικών στη συμπεριληπτική εκπαίδευση στο πλαίσιο ενός ευρύτερου εκπαιδευτικού προγράμματος που έλαβε χώρα στην Ιταλία και συγκεκριμένα στη Σικελία.

⁸ Δες την ισπανική περίπτωση στην ενότητα «καλές πρακτικές».

⁹ https://ec.europa.eu/education/policies/school/early-school-leaving_en

Το έργο SOLIS χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κείμενο αυτό απηχεί τις απόψεις των συγγραφέων του και μόνον και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή. 3

συνειδητοποίηση & την αναγνώριση του γεγονότος ότι η φτώχεια – ειδικά μέσα στα πλαίσια του σχολείου- είναι μια σοβαρή μορφή κοινωνικού αποκλεισμού.

- **Φύλο- Σεξουαλικός Προσανατολισμός – Έμφυλη Ταυτότητα**

Όπως παρατηρείται στις αναφορές, τα σχολεία μεταξύ άλλων μπορεί να προωθήσουν τη συμπερίληψη καλλιεργώντας ένα κλίμα στο οποίο μπορούν να αναπτυχθούν στέρεες και υγιείς σχέσεις μεταξύ των παιδιών. Επίσης αναφέρεται ότι τα στερεότυπα τα οποία αφορούν το φύλο και κυρίως το σεξουαλικό προσανατολισμό αποτελούν βασικούς λόγους διακρίσεων. Μπορούμε να παρατηρήσουμε επίσης, ότι αν και οι διακρίσεις με βάση το φύλο έχουν σε περιορισθεί σε σημαντικό βαθμό, συνεχίζουν να υφίστανται σε πολλές περιοχές των χωρών της κοινοπραξίας του SOLIS. Μία από τις μεθόδους καταπολέμησης των διακρίσεων και του αποκλεισμού είναι η ενημέρωση και η συνειδητοποίηση εκ μέρους των μαθητών των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων τους απέναντι στους συμμαθητές τους (όπως προτείνει και η αναφορά σχετικά με το Ηνωμένο Βασίλειο).

- **Μαθητές με προσφυγικό - Μεταναστευτικό Υπόβαθρο**

Αναφέρουμε αυτή την ομάδα καθώς η μετανάστευση, αλλά και το πρόσφατο προσφυγικό ρεύμα από χώρες που μαστίζονται από συγκρούσεις, έχει ανατρέψει βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις στις Ευρωπαϊκές χώρες. Από ομογενείς και μονοπολιτισμικές μεταμορφώθηκαν σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, κάτι που αντανακλάται και στην εθνοτική σύσταση των σχολικών πληθυσμών σε όλες τις χώρες του SOLIS. Η εκπαιδευτική συμπερίληψη αυτών των μαθητών αποτελεί ζητούμενο και πρόκληση για τα εκπαιδευτικά συστήματα όλων των χωρών της κοινοπραξίας του SOLIS. Οι εθνικές αναφορές καταγράφουν συντονισμένες προσπάθειες των εκπαιδευτικών συστημάτων προς αυτή την κατεύθυνση.¹⁰ Ωστόσο οι περιορισμένοι πόροι αλλά και η προκατάληψη εκ μέρους κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων (στις οποίες μπορεί να περιλαμβάνονται και μαθητές, δάσκαλοι, υπεύθυνοι χάραξης εκπαιδευτικής πολιτικής, γονείς & τοπικές κοινότητες) αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες.

- **Αναπηρία**

Η αναπηρία είναι ένας από τους βασικούς λόγους αποκλεισμού. Η προηγούμενη κυρίαρχη τάση του διαχωρισμού των μαθητών με ειδικές ανάγκες αντικαθίσταται σταδιακά από τη συμπεριληπτική εκπαίδευση. Παρόλο που υπάρχουν πολλά εμπόδια ακόμα στη διαδικασία, (η προκατάληψη, η έλλειψη πόρων και η ανάγκη για καταρτισμένο προσωπικό έχουν καταγραφεί στις αναφορές) τα πλεονεκτήματα της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης έχουν γίνει αντιληπτά από πολλές χώρες οι οποίες έχουν αρχίσει να προσανατολίζουν τα εκπαιδευτικά τους συστήματα προς το συμπεριληπτικό μοντέλο.

Ένα βασικό αντικείμενο κριτικής το οποίο έχει καταγραφεί σε δύο εθνικές αναφορές (την ισπανική & την ελληνική) είναι το γεγονός ότι αν και η συμπεριληπτική εκπαίδευση των ατόμων με μαθησιακές δυσκολίες είναι επίσημος στόχος της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής, το σύστημα παραμένει προσκολλημένο σε ένα ιατρικό – θεραπευτικό μοντέλο το οποίο αντιλαμβάνεται τις μαθησιακές δυσκολίες ως αρρώστια και όχι ως εκπαιδευτική πρόκληση. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο στόχος της εκπαιδευτικής συμπερίληψης έρχεται σε

¹⁰ Ένα σχετικό παράδειγμα από την Τουρκία αναφέρεται στην ενότητα «καλές πρακτικές».

Το έργο SOLIS χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κείμενο αυτό απηχεί τις απόψεις των συγγραφέων του και μόνον και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή.

δεύτερη μοίρα, λόγω μιας προσέγγισης η οποία αντιλαμβάνεται τους μαθητές με ειδικές ανάγκες ως αρρώστους που πρέπει (στο βαθμό που αυτό είναι δυνατόν) να θεραπευθούν και όχι σαν άτομα με τις δικές τους ανάγκες και ικανότητες τα οποία θα πρέπει να εκφραστούν και να συμπεριληφθούν στον κοινωνικό χώρο.

Ο θετικός ρόλος της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στην κοινωνική συμπερίληψη έχει τονισθεί μεταξύ άλλων και από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία για τις Ειδικές Ανάγκες και τη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση (European Agency for Special Needs and Inclusive Education) σε μια αναφορά με τον τίτλο *Τεκμηρίωση του Συνδέσμου μεταξύ της Συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και της Κοινωνικής Συμπερίληψης (Evidence of the Link Between Inclusive Education and Social Inclusion)* (S. Symeonidou ed. 2018).

Σύμφωνα με την αναφορά:

- Η συμπεριληπτική εκπαίδευση **αυξάνει τις δυνατότητες συναναστροφής** μεταξύ των συμμαθητών και τη δημιουργία δεσμών φιλίας μεταξύ ατόμων με ή χωρίς ειδικές ανάγκες
- Για να υπάρξουν συναναστροφές και να αναπτυχθούν κοινωνικοί δεσμοί σε συμπεριληπτικά περιβάλλοντα πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα **ώστε να υπάρχουν και οι κατάλληλες συνθήκες** που ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών (π.χ. πρόσβαση, δυνατότητες συνεργασίας, αναγνώριση και αποδοχή)
- Οι μαθητές με ειδικές ανάγκες οι οποίοι έχουν φοιτήσει σε συμπεριληπτικά περιβάλλοντα είναι πιθανότερο να έχουν καλύτερη απόδοση ακαδημαϊκά αλλά και καλύτερη πορεία κοινωνικά από αντίστοιχους μαθητές σε διαχωρισμένα σχολεία.
- Επίσης, η φοίτηση σε συμπεριληπτικά περιβάλλοντα αυξάνει τις πιθανότητες των μαθητών με ειδικές ανάγκες να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Παρόλο που η αναφορά, στοχεύει συγκεκριμένα στις ανάγκες των μαθητών με αναπηρία, μπορούμε εύλογα να πούμε ότι τα συμπεράσματα αυτά ισχύουν για όλες τις ομάδες ατόμων οι οποίες αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο του αποκλεισμού από το σχολικό περιβάλλον

- Ένα σύντομο σχόλιο σχετικά με το Σχολικό Εκφοβισμό

Το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού καθαυτό δεν αποτελεί αντικείμενο του SOLIS. Ωστόσο αναφέρεται συχνά στις αναφορές ως μία βίαιη πρακτική αποκλεισμού. Αυτό που πρέπει να τονισθεί εδώ είναι ότι όπως δείχνει η σχετική βιβλιογραφία, μαθητές που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες λόγω αναπηρίας, εθνοτικής καταγωγής ή σεξουαλικού προσανατολισμού γίνονται συχνότερα θύματα σχολικού εκφοβισμού. Επιπλέον η θεωρία της ενδοομαδικής προκατάληψης υποστηρίζει ότι η ρατσιστική θυματοποίηση και ο σχολικός εκφοβισμός σχετίζονται στενά, ενώ οι διακρίσεις λόγω εθνοτικής καταγωγής θεωρούνται σοβαρή μορφή σχολικού εκφοβισμού.

Δηλώνοντας το προφανές, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι **ο σχολικός εκφοβισμός δεν έχει θέση στο συμπεριληπτικό σχολείο**. Υπό αυτή την έννοια, το **συμπεριληπτικό ήθος μπορεί να προσεγγισθεί και ως ένα εξαιρετικά αποτελεσματικό εργαλείο κατά του σχολικού εκφοβισμού**.

Δ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ - ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω, η κοινωνική συναναστροφή μεταξύ των παιδιών είναι ουσιαστικός παράγοντας για την ανάπτυξη της συμπεριληπτικής διαδικασίας. Τονίσαμε επίσης την ανάγκη οι γονείς και οι τοπικές κοινότητες να στηρίξουν την συμπεριληπτική εκπαίδευση.

Σε αυτό το σημείο θα κάνουμε ένα σύντομο σχόλιο στη μαθησιακή συνεργατικότητα ως μία διαδικασία αναγνώρισης και συμπεριληπτικής αποδοχής του άλλου. Η διάδραση, η αλληλεπίδραση, η συμμετοχή και η συνεργασία θεωρούνται δικαίως ως τρόποι υπέρβασης των προκαταλήψεων. Υπ' αυτή την έννοια η αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών δεν θα πρέπει να λαμβάνει χώρα μόνο στο σχολικό προαύλιο αλλά και μέσα στην τάξη, ως τρόπος ανάπτυξης εγκάρσιων δεξιοτήτων οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές να αναπτύξουν τη προσωπικότητά τους ώστε να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και να αγκαλιάζουν τη διαφορετικότητα.

Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι, όπως άλλωστε συνάγεται και από τις εθνικές αναφορές, η εφαρμογή δραστηριοτήτων συνεργατικής μάθησης, παρότι συχνά υποστηρίζεται από τα επίσημα αναλυτικά προγράμματα, επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των εκπαιδευτικών οι οποίοι δεν έχουν πάντοτε την κατάλληλη κατάρτιση για να τις υποστηρίξουν.

Ε. ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιάσουμε εν συντομία κάποιες καλές πρακτικές πάνω στο αντικείμενο της εκπαιδευτικής συμπερίληψης όπως αυτές έχουν καταγραφεί από τους εταίρους του SOLIS. Ο σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να βοηθήσει εκπαιδευτικούς από διάφορες χώρες «να διευρύνουν τις τρέχουσες πρακτικές τους με τρόπο ο οποίος θα τους βοηθήσει να επιφέρουν διάφορες βελτιώσεις στη διδασκαλία τους».

1. Ηνωμένο Βασίλειο (Αγγλία) Ένα σχόλιο πάνω στη συμμετοχική – συνεργατική μάθηση

Ο CW είναι καθηγητής μαθηματικών σε ένα σχολείο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (11 - 18 years) στο Leeds, με 1240 μαθητές το οποίο έχει αξιολογηθεί ως 'καλό' τον Οκτώβριο του 2018.

«Ζητήματα όπως αυτό καλύπτονται από την «προσωπική και κοινωνική εκπαίδευση» (PSE), η οποία λαμβάνει χώρα ανά δεκαπέντε ημέρες. Έχουμε «τις Τετάρτες της προσωπικής βελτίωσης» με θέματα τα οποία επεξεργάζονται οι μαθητές σε ομάδες. Όταν συζητάμε προσωπικά θέματα, τα παιδιά είναι πολύ «ανοιχτά» και το αποδέχονται. Φαίνεται ότι τους ενδιαφέρει και δεν τους φαίνεται άβολο ή ντροπιαστικό να μιλούν για τέτοια πράγματα.

Έίναι ένα αρκετά «εύπορο» σχολείο –πολύ «λευκό» οπότε το ζήτημα της πολυπολιτισμικότητας δεν προκύπτει συχνά. Το ζήτημα της έμφυλης ταυτότητας είναι σημαντικό για εμάς. Είχα μια μαθήτριά που επέλεξε να είναι μη δυαδική και τώρα αποφάσισε ότι είναι αγόρι. Δεν έχει πρόβλημα με αυτό και το κάνει και σ' εμένα πιο εύκολο, να θυμάμαι δηλαδή να λέω «αυτός» αντί γι' «αυτή». Δεν ενοχλήθηκε όταν κατά λάθος είπα αντίο κορίτσια σε μια ομάδα παρέα μαθητριών που ήταν κι αυτός. Τελικά το σημαντικό είναι να είναι όλα ανοιχτά.'

‘Δεν έχουμε μαθητές με σοβαρές αναπηρίες, αλλά έχουμε τρεις μεικτές τάξεις με μαθητές από το δικό μας σχολείο και ένα κοντινό ειδικό σχολείο – παιδιά με σοβαρές μαθησιακές δυσκολίες και αυτισμό. Μια σχολική αίθουσα είναι διαθέσιμη γι’ αυτά, όπως και στα δημοτικά σχολεία, αλλά διδάσκονται τα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος μαζί με τ’ άλλα παιδιά. Οι μαθητές μας αλληλοϋποστηρίζονται και αλληλοβοηθούνται. Είναι σπουδαίο να το βλέπει κανείς αυτό.»

«Εφαρμόζω πολλές συνεργατικές δραστηριότητες στα μαθήματά μου».

2. Τουρκία– Η αθλητική εκπαίδευση ως μέθοδος συμπεριλιπτικής εκπαίδευσης Πρόγραμμα για την Ενδυνάμωση της Κοινωνικής Συνοχής μέσω του Αθλητισμού ανάμεσα σε άτομα υπό καθεστώς διεθνούς προσωρινής προστασίας και στη χώρα φιλοξενίας

Εταίροι: Υπουργείο Νεολαίας και Αθλητισμού της Τουρκίας, Ολυμπιακό Ίδρυμα για τους Πρόσφυγες, Ανώτατη Αρμοστεία Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, Ένωση για την Αλληλεγγύη στους Αιτούντες Άσυλο και τους Μετανάστες, Εθνική Ολυμπιακή Επιτροπή της Τουρκίας.

Στόχοι του προγράμματος: Να ενδυναμωθούν οι κοινωνικοί δεσμοί ανάμεσα στα άτομα που ζουν στην Τουρκία υπό το καθεστώς προσωρινής διεθνούς προστασίας και στην κοινωνία της χώρας φιλοξενίας. Να παρασχεθεί πρόσβαση στον αθλητισμό σε άτομα υπό το καθεστώς προσωρινής διεθνούς προστασίας και τέλος να διευκολυνθεί η αναγνώριση & ταυτοποίηση ευάλωτων ατόμων ώστε να διοχετευθούν σε σχετικούς οργανισμούς προστασίας και υποστήριξης.

Δραστηριότητες του προγράμματος:

- Μαθήματα σε διάφορους τομείς του αθλητισμού για παιδιά 8-18 ετών.
- Δραστηριότητες ευαισθητοποίησης σε μια σειρά από θέματα όπως η διατροφή, η υγιεινή, τα δικαιώματα των παιδιών, η προσωπική ανάπτυξη, καθώς και η ανατροφή των παιδιών για τις οικογένειες και το περιβάλλον των παιδιών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα.
- Αθλητικές εκδηλώσεις, εκπαίδευση των παιδιών στην αθλητική κουλτούρα και την αφομοίωση των ολυμπιακών ιδεωδών.

Επιθυμητά αποτελέσματα: Με την ολοκλήρωση του προγράμματος: 7.200 παιδιά θα επωφεληθούν από τις αθλητικές δραστηριότητες και θα κοινωνικοποιηθούν σε κέντρα νεότητας. 21.600 άτομα θα επωφεληθούν από τις δραστηριότητες ευαισθητοποίησης. Θα ανακαλυφθούν νέα αθλητικά ταλέντα. Ευάλωτα άτομα θα διοχετευθούν σε υπηρεσίες προστασίας. Οι δραστηριότητες του προγράμματος θα επηρεάσουν άμεσα, 43.940 άτομα και έμμεσα 72,960 άτομα.

3. Ιταλία – Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών και η συνεργατική εκπαίδευση

Το πρόγραμμα "InterAction - Aumentare le competenze per combattere la dispersione scolastica" (InterAction – Ανάπτυξη δεξιοτήτων για την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής) <https://percorsiconibambini.it/interaction/scheda-progetto/> το οποίο διεξάγεται σε κάποιες υποβαθμισμένες γειτονίες του Παλέρμο, έχει στόχο την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής μέσω της δράσης της εκπαιδευτικής κοινότητας.

Στα πλαίσια του προγράμματος InterAction, δύο εργαστήρια, τα οποία εφαρμόστηκαν σε τρία σχολεία σε υποβαθμισμένες γειτονίες της πόλης, τα οποία παρουσίαζαν μεγάλη σχολική διαρροή και υψηλά επίπεδα φτώχειας στο σχολικό πληθυσμό, θεωρήθηκε ότι

Το έργο SOLIS χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κείμενο αυτό απηχεί τις 7 απόψεις των συγγραφέων του και μόνον και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή.

πληρούν τα κριτήρια της Καλής Πρακτικής: Τα “Caro Diario” (Αγαπημένο Ημερολόγιο) και “Maestri di gioco” (Δάσκαλοι του Παιχνιδιού). Σ’ αυτά τα 2 βιωματικά εργαστήρια μετείχαν 3 σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 2 σχολικές τάξεις, 40 μαθητές 12-13 ετών και 27 καθηγητές.

Το εργαστήριο «Δάσκαλοι του Παιχνιδιού» είχε στόχο να παράσχει στους δασκάλους τη γνώση, τις μεθόδους και τα εργαλεία ώστε να μπορέσουν να εισάγουν το παιχνίδι στη διδασκαλία τους και μέσω αυτού να βοηθηθούν ώστε να μπορούν να διαχειρίζονται τη δυναμική των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα στη σχολική τάξη.

Αυτό το εργαστήριο ήταν προπαρασκευαστικό για το επόμενο εργαστήριο με τίτλο «Αγαπημένο Ημερολόγιο», το οποίο απευθύνθηκε σε μαθητές υπό την καθοδήγηση των δασκάλων που καταρτίστηκαν στο πρώτο εργαστήριο

Το «Αγαπημένο Ημερολόγιο» είχε ως στόχο να **καλλιεργήσει θετικές σχέσεις μεταξύ των μαθητών και να αυξήσει το επίπεδο της συμμετοχής τους στη ζωή και τις δραστηριότητες της τάξης.**

Πριν διεξαχθεί το εργαστήριο, έγιναν μια σειρά από προπαρασκευαστικές συναντήσεις με το συμβούλιο της τάξης, το οποίο επεσήμανε μια σειρά από προβλήματα αλλά και ιδιαίτερες δυσκολίες οι οποίες είχαν να κάνουν με το γεγονός ότι πολλοί μαθητές είχαν χαρακτηριστεί ως άτομα με «ειδικές μαθησιακές ανάγκες». Αυτές οι δυσκολίες μπορούν να αποδοθούν και στην ευάλωτη κοινωνικό-οικονομική κατάσταση των μαθητών.

Οι δραστηριότητες στόχευαν στη διαχείριση των συναισθημάτων των μαθητών καθώς και στην ερμηνεία από τη μεριά τους, των συναισθημάτων των άλλων.

4. Μάλτα – Μια ολιστική παιδαγωγική προσέγγιση της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης

Οι εκπαιδευτικές αρχές της Μάλτας έχουν εισάγει στα σχολεία από τον Απρίλιο του 2019 το Εθνικό Πλαίσιο Εκπαιδευτικής Συμπερίληψης σε συνδυασμό με την πολιτική Εκπαιδευτικής Συμπερίληψης. Αυτά τα κείμενα υιοθετούν έναν ευρύ ορισμό της συμπερίληψης στον οποίο περιλαμβάνονται μαθητές με αναπηρίες, με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, μαθητές από εθνικές μειονότητες και διαφορετικές θρησκείες και μαθητές με ιδιαίτερες ικανότητες, με στόχο να αντιπροσωπεύονται όλες οι ομάδες του μαθητικού πληθυσμού. Οι στόχοι του πλαισίου και της πολιτικής μαθητικής συμπερίληψης είναι να βοηθηθούν και να καθοδηγηθούν τα σχολεία ώστε να εξαλείψουν κάθε είδους φραγμούς. Για το σκοπό αυτό τους παρέχονται τα μέσα αλλά και η καθοδήγηση ώστε να υιοθετήσουν εκπαιδευτικές στρατηγικές και προγράμματα, για να αναπτυχθούν κατά τρόπο ο οποίος να ευνοεί τη συμπερίληψη και την ελεύθερη πρόσβαση όλων σε αυτά. Η πολιτική αυτή ενστερνίζεται τις αξίες και τις αρχές της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης με στόχο να ανταποκριθεί θετικά στη διαφορετικότητα των μαθητών. Σκοπός της είναι να φέρει κοντά όλους τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τους γονείς αλλά και τις τοπικές κοινότητες ώστε να δημιουργήσουν σχολεία τα οποία ευνοούν την μάθηση και παρέχουν σε όλους τους μαθητές την εκπαίδευση που δικαιούνται. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εφαρμογής αυτής της πολιτικής είναι το: “Διασφάλιση της συμβατότητας του αναλυτικού προγράμματος με τις διάφορες κουλτούρες οι οποίες αντιπροσωπεύονται στο σχολικό πληθυσμό” το οποίο σίγουρα κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση.

5. Νορβηγία - Ένα σχολείο με συμπεριληπτικό ήθος

Ένα σχολείο με μαθητές από 6-16 χρονών στην επαρχία Innlandet της Νορβηγίας έχει υιοθετήσει μία ευθεία προσέγγιση στο ζήτημα της συμπερίληψης. Αυτή η προσέγγιση αφορά όλες τις ηλικιακές ομάδες των μαθητών: Εφαρμόζεται αρχικά σε παιδιά 6 ετών και αποτελεί μέρος των κανόνων του σχολείου για τους μαθητές όλων των ηλικιών. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, σε όλες τις σχολικές δραστηριότητες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται και οι κοινωνικές δραστηριότητες των μαθητών, εάν 2 ή περισσότεροι μαθητές είναι μαζί και κάποιος άλλος μαθητής που είναι μόνος του ζητήσει «να μπει στην παρέα», τότε η αρχική ομάδα των μαθητών οφείλει να τον αποδεχθεί. Το ίδιο ισχύει εάν κάποιος μαθητής ζητήσει να ενταχθεί σε μια μεγαλύτερη ομάδα μαθητών.

Αυτή είναι μια εξαιρετικά ευθεία προσέγγιση στη συμπεριληπτική εκπαίδευση η οποία συντείνει στο να αναπτυχθεί μια σχολική κουλτούρα σύμφωνα με την οποία θεωρείται αυτονόητη η συμπερίληψη των πάντων ανεξάρτητα από το υπόβαθρο ή τις ικανότητές τους. Η προσέγγιση αυτή θεωρείται επιτυχημένη από τους δασκάλους καθώς δημιουργεί μια κουλτούρα συμπερίληψης από τα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής των μαθητών, ενώ επιτυγχάνει ταυτόχρονα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα στον τομέα αυτό. Η υιοθέτηση αυτής της προσέγγισης είναι πιο δύσκολη για τα μεγαλύτερα παιδιά τα οποία ευλόγως έχουν δημιουργήσει σταθερές παρέες με τους συνομήλικους τους, ωστόσο έχει διαπιστωθεί ότι συμβάλει αποφασιστικά τόσο στη μείωση του αποκλεισμού όσο και στη μείωση του σχολικού εκφοβισμού που κατευθύνεται στους μαθητές μικρότερης ηλικίας.

6. Λιθουανία - Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο συμπεριληπτικό ήθος

Το Κέντρο Εκπαιδευτικής Ανάπτυξης της Λιθουανίας εισήγαγε το πρόγραμμα **επιλέγω να διδάξω** (<https://www.renkuosimokyti.lt/>). Αυτό το πρόγραμμα είναι μέρος του διεθνούς δικτύου **Διδασκαλία για Όλους**. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε άτομα με ισχυρό κίνητρο, τα οποία επιθυμούν να διδάξουν σε σχολεία για δύο χρόνια. Με την ολοκλήρωση του προγράμματος το 70% των συμμετεχόντων θα παραμείνουν στον τομέα της εκπαίδευσης και θα συνεχίσουν να εργάζονται ως δάσκαλοι, διευθυντικά στελέχη της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής πολιτικής ή ακαδημαϊκοί. Τα σχολεία επίσης συμβάλλουν στο πρόγραμμα εφαρμόζοντας τις δράσεις και τις αλλαγές που αναπτύσσονται από αυτό. Αυτή η πρακτική δημιουργεί μια κοινότητα η οποία εξασφαλίζει τη συνέχεια και βιωσιμότητα των αλλαγών. Οι βασικοί στόχοι του δικτύου είναι να:

- Αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση
- Δημιουργήσει ένα σχολείο όπου κάθε παιδί θα αισθάνεται ότι το σέβονται και το εκτιμούν
- Αναπτύξει μια νέα προσέγγιση στην εκπαίδευση και στο επάγγελμα του εκπαιδευτικού

Ένα παράδειγμα της δράσης του προγράμματος «επιλέγω να διδάξω» είναι το γυμνάσιο Širvintai Laurynas Stuoka-Gucevičius. Μετά από σχετική αξιολόγηση διαπιστώθηκε ότι το σχολείο αντιμετώπιζε πρόβλημα σε σχέση με το ενδιαφέρον που έδειχναν οι μαθητές για την παιδαγωγική διαδικασία. Το σχολείο αποφάσισε να συμμετάσχει στο πρόγραμμα «Επιλέγω να Διδάξω» και με τη βοήθεια που έλαβε εφάρμοσε ένα πρόγραμμα για να ενισχύσει τη συνεργατική σχέση μεταξύ της διοίκησης του σχολείου, των δασκάλων, των γονέων και των μαθητών, με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη των συνεργατικών δεξιοτήτων και των ηγετικών ικανοτήτων των δασκάλων.

7. Ελλάδα: Οι προκαταλήψεις και ο ρόλος της τοπικής κοινότητας – Γιατί οι θεσμοί έχουν σημασία

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω ο ρόλος της τοπικής κοινότητας είναι κρίσιμος για τη συμπερίληψη παιδιών προσφύγων και μεταναστών. Θα δούμε μια τέτοια περίπτωση η οποία δημοσιεύτηκε τον Οκτώβριο του 2015 από το συνήγορο του παιδιού.

Η αναφορά έχει να κάνει με την περίπτωση παιδιού μεταναστών ή προσφύγων (η αναφορά δεν διευκρινίζει περαιτέρω) σε δημοτικό σχολείο της Αθήνας. Το παιδί στοχοποιήθηκε μετά την επίδειξη από μέρους του επιθετικής συμπεριφοράς απέναντι στους συμμαθητές του. Η πλειοψηφία των γονέων των συμμαθητών του απαίτησε την αποβολή του παιδιού από το σχολείο ή εναλλακτικά την παρακολούθηση του από δάσκαλο ειδικής αγωγής.

Ο εκπρόσωπος του συνηγόρου του παιδιού ο οποίος κλήθηκε να επιμεληθεί της υπόθεσης διεξήγαγε μια σειρά από χωριστές συναντήσεις με τους μαθητές, τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς. Αυτό που προέκυψε ήταν ότι η ένταση προκλήθηκε κυρίως από τους γονείς οι οποίοι επενέβησαν προσπαθώντας να προστατεύσουν τα παιδιά τους από το να γίνουν θύματα σχολικού εκφοβισμού. Ωστόσο, με τον τρόπο αυτό παρεμπόδισαν την προσπάθεια των εκπαιδευτικών, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να μην μπορέσουν να διευθετήσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα. Επίσης, ένα άλλο στοιχείο που προέκυψε από τη διαδικασία ήταν ότι πολλές από τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπιζε το παιδί με την επιθετική συμπεριφορά θα είχαν επιλυθεί εάν υπήρχε καλύτερη επικοινωνία και περισσότερη κατανόηση μεταξύ των μερών.

Ο συνήγορος του παιδιού μαζί με τον ειδικό σύμβουλο του σχολείου, εργάστηκαν ώστε να περιορισθεί η ένταση η οποία είχε δημιουργηθεί στην ομάδα των γονέων και αφού εφάρμοσαν τις κατάλληλες διαγνωστικές και συμβουλευτικές μεθόδους **προέκριναν μια συνεργατική προσέγγιση καταφέροντας έτσι να εξασφαλίσουν την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου.**

8. Ισπανία – Η συμπερίληψη των τοπικών κοινοτήτων στην εκπαιδευτική διαδικασία

Το πρόγραμμα “**Patios Inclusivos**” (σχολικές αυλές για όλους) έχει στόχο να μεταμορφώσει τους χώρους παιχνιδιού και αναψυχής των σχολείων σε χώρους δραστηριοτήτων που προωθούν τη συμπερίληψη. Το πρόγραμμα είναι δομημένο σε διάφορα στάδια τα τελικά αποτελέσματα των οποίων θα είναι διαθέσιμα και μετά την ολοκλήρωσή του. Το πρόγραμμα ξεκινά με μια αρχική αξιολόγηση της τρέχουσας κατάστασης σε σχέση με τη συμπερίληψη, προβάλλοντας στη συνέχεια την ιδανική κατάσταση σε σχέση με τις συνθήκες. Το πρόγραμμα συγκρότησε μία επιτροπή από διάφορες ομάδες μαθητών, οικογένειες, δασκάλους και διευθυντικά στελέχη της εκπαίδευσης. Η επιτροπή είχε ως έργο να σχεδιάσει τις δραστηριότητες του προγράμματος ώστε οι σχολικές αυλές να γίνουν χώροι συμπερίληψης. Η αντιπροσωπευση όλων των συμμετεχόντων στη σχολική ζωή είχε ως στόχο **να ληφθούν υπόψη όλες οι πιθανές οπτικές πάνω στο ζήτημα της σχολικής συμπερίληψης.** Το πρόγραμμα μοιράζεται και διοχετεύει πολλές πληροφορίες για το πώς πρέπει να είναι μια σχολική αυλή ώστε να είναι χώρος συμπερίληψης. Προσφέρει υποστήριξη και πόρους στα σχολεία και ειδικότερα στους εκπαιδευτικούς ώστε να υιοθετήσουν τη συμπεριληπτική εκπαίδευση.

ΑΝΤΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ – Η ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ Η ΨΗΦΙΑΚΗ ΑΦΗΓΗΣΗ

Το έργο SOLIS χρηματοδοτείται από το πρόγραμμα Erasmus+ της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το κείμενο αυτό απηχεί τις 10 απόψεις των συγγραφέων του και μόνον και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών που εμπεριέχονται σε αυτή.

Η ψηφιακή αφήγηση είναι ένα μέσο δια του οποίου οι άνθρωποι μπορούν να περιγράψουν μία κατάσταση ή μία εμπειρία τους. Μέσα από την ψηφιακή αφήγηση, ο αφηγητής μπορεί να εκφράσει αυθεντικά και άμεσα τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες του. Το πρόγραμμα SOLIS έχει δομηθεί πάνω στην ιδέα ότι η ψηφιακή αφήγηση ως σύγχρονο παιδαγωγικό εργαλείο μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη συνειδητοποίηση των ενδιαφερομένων και να βοηθήσει έτσι στον περιορισμό του κοινωνικού αποκλεισμού στο σχολικό περιβάλλον. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε με την ενσωμάτωσή της σε ήδη υπάρχουσες καλές πρακτικές είτε με τη δημιουργία καινούργιων πρακτικών οι οποίες θα δομηθούν γύρω από αυτή.